

Robin Hood és a társadalmi szerződés
Kiss Éva

Az, hogy az „outlow” nem „haramiát” jelent, hanem „számkivetettet”, „földönfutót”, vagy a westernfilmek öröksége értelmében „törvényenkívülit”, az nem szimpla kukacoskodás, hanem az új Robin Hood-feldolgozás esetében értelmezésbeli jelentőségű kérdés. (Ezt a bakit mindjárt a film elején sikerült elkövetni.) Maradjunk egyelőre a „számkivetettnél”! Ez olyan ember, aki kiszorul a közösségből, egyedül kell boldogulnia. Ő többé nem része a nagy folyamatoknak. Ha egyre többen válnak számkivetetté, lassan átfordul a világ. A számkivetettek elkezdik úgy érezni, ők vannak jó helyen, ők vannak inkább bent, ugyanakkor a többiek mintha kívülre kerültek volna. Vagyis ugyan eddig ők voltak a törvényen kívüliek, de most egyre határozottabban merül fel bennünk az igény, hogy ők írják a törvényeket. Természetesen más normarendszert képzelnek el, mint ami korábban működött, amely őket egykor számkivetetté tette. Mindez csak akkor következik be, ha Ridley Scott-tal szólva a „bárányokból oroszlanok” lesznek. Ne valami lokális hatalomváltásra gondoljunk, olyasmire, mint ami most zajlik itt nálunk, hanem világméretű trendre. Mintha évtizedek óta egyre több ember érezné úgy, hogy mindaz, amit a multinacionális cégek vagy éppen az államok tesznek, nem szolgálja az ő érdekeiket. Megkettőződött a világ – noha alapvetően persze konfliktusmentes maradt a helyzet sokáig. Néha felszikrázott egy-egy botrány. Például Magyarországon 2002-ben és idén is a korrupciós ügyek miatt bukott meg az éppen regnáló hatalom. Néhány kirívó esetet leszámítva az emberek elfogadják, hogy vannak a hatalmasok, élük a maguk életét, és aztán vagyunk mi, akik szintén jól elvagyunk. A válság azonban megváltoztatta ezt a rendszert. Az emberek úgy érzik, nem ők a felelősek a kialakult helyzetért, mégis a társadalom legalsóbb szintjeitől felfelé egyre szélesebb rétegek kezdik megsínyleni a negatív következményeket. És most borul fel igazán az egyensúly. Hiszen a válságból nem mindenki annak megfelelően veszi ki a részét, hogy a nem válságos időszakból hogyan profitált. Pedig a válságért nem a kevésbé gazdagok felelősebbek. Most mégis úgy tűnik, mintha ez így lenne. Talán lendítene valamit a társadalmi közérzetünkön, ha látnánk, hogy a gazdagok a szegényedésből is alaposabban kiveszik a részüket, ahogy a gazdagodásban is élen jártak. Nem sima demagógia ez, hiszen a szakértők szerint a válság nagymértékben köszönhető az ezt megelőző évek jólétének. A krízis hatására következhet be az, amiről Ridley Scott Robin Hood-feldolgozása beszél: eljön a nap, amikor egyre többen mondják, hogy elég, amikor egyre többen válnak a „bárányokból oroszlanokká”. A filmbeli Nottinghamban a falubeliek kamasz gyermekei a nélkülözést, de főleg a perspektívátlanságot tapasztalva egyszerűen kivonulnak az erdőbe, és egy kis rablóbandát alkotva tengetik az életüket. Az emberben önkéntelenül is felidéződnek a franciaországi banlieue-lázadások az elmúlt években. Vagy éppen a Drót című amerikai tévésorozat első-második évadjában látható számkivetettek, akiket egyszer fel is pakolnak, és odébb költöztetnek. Egyik esetben sincs reménye a számkivetetteknek számára a társadalomba való visszakerülésre. (Vagy egyáltalában belekerülésre.) Az európai külvárosokban az autókat és kukákat égetik el a fiatalok, az amerikai gettóban önmagukat emésztik fel. Vagy a kábítószer, vagy a bandaháború végez velük. Nem születetten barbárok a kívülállók sem. Amikor a filmben francia katonák törnek a falura, egy hatalmas csűrbe terelik az embereket. Majd alájuk gyűjtanak. Az erdőben bujkáló fiatal suhancsereg azonnal a védelmükre kel, azoknak segít, akiket korábban kifosztottak. De még mindig nincs elég társadalmi gyűanyag ahhoz, hogy a világ jó része felforduljon. A gazdagok és a felső középréteg jóléte nem illan el egyhamar. Akkor mégis mikor jön el a pillanat? A filmben akkor, amikor János király újabb pénzt és katonákat kér, hogy a franciák ellen vonulhasson. Nem tudom, a világ szegényei mikor kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy zsarolási potenciáljuk legyen a vezetőikkel szemben. Olyan társadalmi szakadékok vannak, hogy ezek feltöltődése (természetesen leginkább is úgy,

hogy a gazdagok partjáról csúszik bele a föld, hiszen a szegények felemelése már utópisztikus szinten sem merül fel) szinte elképzelhetetlennek tűnik. A film tökéletesen mutatja, hogy a 12–13. században még a nagyurak is ott éltek a faluközösségtől nem messze. Világos az anyagi különbség, az is egyértelmű, ki hordja a fegyvert, az alávetettségi viszonyok azonnal szembe tűnnek, mégis a társadalom különböző rétegeinek kapcsolata volt egymással. A hadjáraton levő úr felesége ott görnyed a mindennapi munkát végzők között. Nem csak szervez vagy irányít, de segít a szántáskor vezetni a lovat, vagy éppen lópatkoláskor. A háborúból hazaérkező földesúr kilovagol a birtokaira, beszélget a jobbágyaival. Lóhátról ugyan, de mégis. Manapság a jó módúak ismét várakba, lakóparkokba, citadellákba zárkoznak. Felhúzott ablakú (persze csak a légkondicionálás miatt!), füstüveges cirkálóknak közlekednek, és nem elegyednek szóba senkivel sem a saját világukban élőkön kívül. Éppen ezért érdekes a társadalomból való kivonulás kérdése. A klasszikus, 1938-as feldolgozásban Locksley-t halálra ítéli János király, és elkobozza mindenét. A férfi az erdőbe menekül. Éppen lakomáznak a kis csapatával, amikor valaki mélyebbre vezet az erdőben, oda, ahol a legszegényebbek tengetik magukat, koszosan, rongyosan, legyengülve az éhségtől. Locksley szemmel láthatóan megdöbben. A vidám fiút nem túlságosan viselte meg, hogy földönfutóvá lett. Rendben, akkor így boldogulok. Sőt a fejében már körvonalazódik is a terv: kirabolja az adókat szállító szekereket, a pénz egy részét a szegényeknek adja (de csak azért, hogy le tudja a maga „adóját”), a többit viszont Oroszlánszívű Richárd kiszabadítására teszi félre. Mert ha őt ki tudja váltani az osztrák Lipót császár fogságából, és hazatér, akkor János király illegitimmé válik, következésképp a törvénye (köztük az ő ellene hozott szankciók is) semmissé válnak. (Itt azért érdemes megjegyezni, hogy Michael Curtiz feldolgozása történelmileg nem pontos, hiszen Richárdot VI. Henrik német-római császár fogságából kellett kiváltani.) Vagyis Locksley az általánosságokon túl nem sokat gondol másokra, egészen az erdei jelenetig. De hogy népvész legyen? Kevin Reynolds 1993-as feldolgozásában is szabadságharcosként látjuk Locksley-t. Csakhogy ennek a szabadcsapatok élére álló mentalitásnak nem sok realitása van manapság. (Nem mintha tizenhét évvel ezelőtt lett volna, de Reynolds filmje inkább vígjáték, társadalmi állásfoglalása sem ebben az irányban érdekes, hanem abban a tekintetben, hogy Locksley mellé egy mór /iszlám! / katonát rendel társul, akivel együtt menekülnek Angliába a szentföldi hadjáratból.) Ridley Scott tehát felveti a társadalmi megegyezés intézményét. Szerencsére az adott korban íródott a Magna Charta, ami elsőként fekteti írásba az arisztotelészi gondolatot, miszerint egy politikai közösséget az államhatalomnak kell mozgatnia, de a mozgás irányát mindig a közjó (bonum commune) határozza meg. A Magna Chartát a későbbi korok nagy tisztelettel emlegették. Az értelmes kompromisszumra épülő társadalmi béke szimbóluma lett. Jelentősége így az utókorban sokkal nagyobb lett, mint a saját korában volt. Legfontosabb kitétele, hogy szabad embert nem lehet bírósági ítélet nélkül tömlöcbe vetni, földjeit elkobozni. János király ugyanis sokszor minden különösebb ok nélkül elfogott egy-egy gazdag nemeset, és csak váltságdíj fejében engedte szabadon. Vagy kitalált különböző címeket, rangokat, és kötelezte ezek felvételére a nemeseket. A kinevezésekért természetesen azonnali pénzt kellett fizetniük, hasznuk pedig semmi sem volt. Sokszor a vacsoraasztalnál vetette oda egy-egy főúrnak, hogy máától elkobozza mindenét. (Érdekes, hogy ez a mozzanat belekerült Curtiz amúgy nem túl korhű feldolgozásába. A királyi palotában vagyunk. Egy kutya csontot marcangol. Erre a képre vágják rá János királyt, amint bekap egy falatot. Egy heves szópárbaj végén Locksley-t teljes vagyonek Kobzással sújtja a király.) Nyilvánvaló, hogy a társadalmi szerződés ezt a folyamatot volt hivatott megakasztani. Brian Helgeland forgatókönyvíró ugyan utal ezekre a jelenségekre, de a hangsúlyt az életkörülményekre, a megélhetésre teszi át. Egyébként ilyen jellegű kitétel, amiről a filmben szó van, nem tartalmazott az eredeti dokumentum, nem is tartalmazhatott, hiszen a szociális kérdések rendezése nem lehet egy ilyen dokumentum tárgya. Nem lehet? Nem lehet kimondani azt, csak egy hollywoodi filmben, hogy minden

embert megillet, hogy a munkájából származó bevételéből előbb joga legyen magát és a családját eltartani, csak utána kelljen adót fizetnie. Nem, mert mára minden egyes fogalmat ötszáz oldalas külön dokumentumban kellene megmagyarázni. Megszorításokat és kitételeket kellene tenni, és kezelhetetlenül bonyolulttá válna a rendszer. De vajon szükség van-e valamiféle társadalmi minimum megfogalmazására?

Az igazságosztókról szóló filmek mindig abból a (sokszor ki nem mondott, csak a háttérben érezhető) teóriából indulnak ki, hogy a társadalomban nem a szegények és gazdagok dichotómiája a rossz, hanem hogy ez a különbség aránytalanná vált. A gazdagok túl gazdagok, a szegények pedig túl szegények. Vagyis jogos elvenni a gazdagoktól, hiszen attól még az ő társadalmi helyzetük nem rendül meg, nem fognak rosszabbul élni, mégis nagy segítség a szegényeknek, akik viszont elképesztően rosszul élnek. Sem a Fekete Tulipán, sem Cartouche nem törekszik a gazdagok likvidálására, nem jellemző rájuk az osztályharcos mentalitás. Az arányokkal van csupán gondjuk. Csakhogy itt elérkezünk a szabad verseny legfontosabb elvéhez. Ha nekem sikerül pimaszul gazdaggá válnom, akkor miért kellene korlátozni magamat? Ha rátermett vagyok, jókor vagyok jó helyen, és csak úgy dől hozzám a pénz, majd később pénz pénzt csinál, akkor miért fékezem magam? Ridley Scotték is megkerülik ezt a problémát, és pusztán adózási kérdéssé degradálják. A katonák mindent elvesznek a szegényektől a gazdagok számára. Pedig nem az a lényeg, hanem hogy van-e összefüggés a túlzott mértékben meggazdagodott és az ugyanolyan mértékben elszegényedett emberek helyzete között. Vagyis mondhatjuk-e az előbbi kérdésre, igen, fogd vissza a gazdagságot tovább és tovább növelő tevékenységedet, mert közben valahol családok jutnak koldusbotra. Az erdőbe visszahúzódó Robin Hoodnak úgy általában nincs dolga a pénzzel. Kivonul a társadalomból, ott ő jól elvan, halászgat, vadászgat, férfiasan bajt vív és a többi. A legújabb feldolgozásban azonban nem ússza meg ilyen könnyen. Visszakerül a társadalomba. Nézzük ismét az áthallásokat! Individualista korban élünk. Alapvetően csak az egyéni boldogulás számít, annak van értéke. Chalus várának ostromakor ismerjük meg hőseinket. Robin Longstride, a sereg egyik íjásza bátran a király szemébe mondja, hogy a szentföldi hadjárat nem hogy Isten dicsőségére szolgált volna, de a pokol kapuit nyitotta fel előttük. Megkötözött ártatlan embereket mészároltak halomra a kardjaikkal csak azért, mert pogányoknak születtek. Longstride az egyik áldozat utolsó pillantására hivatkozik, amelyben szánalmat látott megcsillanni. Bátor kiállításának jutalma természetesen a kaloda. A király halálakor kiszabadul innen, és azt mondja a társainak: mostantól csak a magam boldogulása érdekel. Útközben felveszi egy éppen kiszendő lovag, Sir Robert Locksley ruházatát és személyiségét, és úgy érkezik haza Londonba, mintha valaki más lenne. Na de hát hogy van ez?! A személyiségünket csak úgy cserélgetjük, mint a ruháinkat? Nincs bennünk büszkeség az eddig elért eredményeinkre? Azokat bármikor a sutba dobhatjuk? Talán akkor lehetne ilyesmit elképzelni a mai mentalitásunkkal, ha annyira elszegényednénk, vagy perifériára kerülnénk, hogy már valóban nem lenne mire büszkének lennünk, már valóban nem lenne mit vesztenünk. De talán időnként akkor is megállhatnák gondolkozni, ha erre nem kényszerít, mondjuk, az anyagi javaink elvesztése. Csak úgy. Valóban a hübrisznek kell vezetnie minket mindenkor? Nem hiszem, hogy könnyű lenne erre a válasz, mert megint visszajutnánk oda, hogy na jó, de hol a határ. Rendben, nem akarunk mindenáron érvényesülni, esetleg hajlandók lennénk mi is néha gúnyát cserélni egy kicsit kevésbé törtető önmagunkkal legalább, de mi abban a jó? Ezzel támogathatunk pár elszegényedett családot, vagy egy kórháznak több jut valamilyen berendezésre? Akkor meg minek beszélünk?

Scott filmje megidézi a Runnymede mezején tartott gyűlést, ahol a János király ellen vonuló nemesek és a városok találkoztak az uralkodóval. 1215. június 15-én itt írták alá a Magna Chartát. A filmben azonban csak megesküszik a király az anyja életére, hogy nyugodt körülmények között ellátja kézjegyével a pergament, de most a legfontosabb, hogy vonuljanak a Dover szikláinál partra szálló franciák ellen. Látjuk a királyon, hogy sumákol.

Látjuk a főurakon, hogy ezt sejtik. Senki sem bízik senkiben, mindenki gyanús a másinak. De hát szerencsére jönnek a franciák, van kik miatt félretenni a bizalmatlanságot. Manapság ugyanígy nem tudjuk, hogy mitévők legyünk. Bármelyik társadalmi réteghez tartozunk is, saját magunkért aggódva figyeljük a társadalomban alattunk és felettünk állókat. Néha már fárasztó ez a koncentráció. Jó lenne kicsit lazítani, kiengedni, és emberszámba venni mindenkit. Csak hát békeidőben (és ne is gondoljunk másra!) hol vannak azok a jelképes partra szálló franciák, akik összerántanának bennünket? Mi adna lökést ahhoz, hogy beinduljon egy társadalmi diskurzus a legégetőbb szociális problémáinkról?